

D • N
20/8 1950

Demokrati och statstyranni

För de generationer av teoretiker och politiker som gjorde demokratin till ett mål för framsteget i västerlandet var det en självfallen sak att denna statsform betydde inte bara folklig självstyrelse, utan också en vidgad självständighet, om man så vill en vidgad självstyrelse för de enskilda människorna. Det är kungstanken hos alla de ledande äldre demokraterna, hos Thomas Paine likaväl som hos Tocqueville. Genombrottsålderns mest representativa demokrat, Thomas Jefferson, krävde begränsning av statsstyrelsen med samma iver som han krävde majoritetsstyrelse; man måste motverka den naturliga tendens enligt vilken "statsmakten ständigt vann terräng på frihetens bekostnad". Denna tankegång uppbar inte blott, inte ens väsentligen, av den gammalliberala tron på en fri ekonomisk välsignelse; den bottenade i uppfattningen att människorna var skickade till självverksamhet och att de genom denna blev bättre och lyckligare. Så naturlig tedde sig misstron mot staten att socialismens främsta ideologer, Karl Marx och Friedrich Engels, i statens totala avskaffande såg ett villkor för det fria framtidssamhället.

Utvecklingen gick i stället den väg som Jefferson fruktat. I stat efter stat blev demokratin genomförande begynnelsen till ett nytt skede av statsingripande och statskontroll. För de stora folkgrupper som krävde demokrati och förde den till seger var det i regel inte fråga om att vidga ramen för den enskildes fria handlande. Demokratin var ett medel att erövra statsmakten, och man erövrade inte för att abdikera, utan för att utnyttja. I stället för en svag statsstyrelse, avlägsen från individernas tävling och konflikter, fick man en styrelse av större kraft och omfattning än förut — ett obetydligt redskap i händerna på de grupper

som kunde vinna en majoritet, en skiljedomare mellan grupper som stred utan att nå ett avgörande. Gammalliberalismen blev nyliberalism; socialismen blev statsocialism; det tidiga 1800-talets idéer föll nästan i glömska i demokratisk debatt.

För oss alla ter sig denna utveckling ofrånkomlig och i huvudsak värdefull. Jeffersons och girondisternas ideal kunde möjligen passa de från vår synpunkt primitiva samhällen i vilka de framfördes. Industrialismens problem kunde inte bemästras av en statsmakt på avskrivning. En stat som blott skyddade äganderätten och den medborgerliga friheten skulle i realiteten ha uppträtt som de besittandes tjänare. De sociala reformerna har varit förutsättningen för den utjämning, den känsla av likställighet och självständighet som Jefferson redan såg förverkligad i 1790-talets amerikanska bondestat. Ett halvt århundrade av effektivt statsarbete har ur detta perspektiv inneburit att vi i viktiga hänseenden kommit tillbaka till utgångspunkten; en principiell diskussion är åter rimlig.

Demokratin måste bygga på partier som genom att vädja till opinionen skaffar sig en andel av eller hela statsmakten. Med denna konkurrens följer risken att alla anledningar till missnöje, alla möjligheter till för viktiga grupper tilltalande förändringar exploateras. Det blir lätt så att varje motiverat ingripande kommer till stånd utan tanke på de olägenheter och faror som följer med summan av dessa ingripanden. Man kan på skilda områden tänka ut och propagera reformer som betraktade var för sig ter sig som förbättringar, men som totalt blir tyngande. Det ligger nära till hands att i det enskilda fallet bortse från att en marginal av fritt handlande i och för sig är ett värde, att en sådan marginal krävs inte bara för

att människor skall bli självständiga och aktiva, utan också för deras trevnad. Bertrand Russell och andra har i sin kritik av tendenserna till statstyranni framhåvt att det behövs utrymme för äventyrlust, originalitet och till och med en oroande och till synes asocial särart. Det är riktigt. Men även de stillsamma och fogliga, som är en modern statsstyrelsens önskebarn, har behov av utrymme, mår bra av utrymme. I och med att denna marginal krymper samman blir livet grått för alla utom för de förmyndare som i uppställande av ständigt mer detaljerade levnadsregler får utlopp för sin handlingslust.

Ju mera staten ingriper, desto bräckligare blir illusionen att dessa ingripanden är utslag av folkets vilja. De allmänna lagarna som enligt Rousseau måste godkännas av folket självt kunde tänkas bli föremål för en debatt som utmynnade i en medveten och klar majoritetsopinion. De detaljbestämmelser som nu dagligen ströms ut över landet har intet med folkvilja att göra. I regel har de inte att göra ens med representationens eller regeringens vilja. De utformas på varje litet område för sig av ett fåtal tränade byråkrater, de är kända endast av dessa byråkrater. På detta sätt förvandlas folkstyrelsen steg för steg till ett ämbetsmannaväld av urgammal typ. Då dessa tjänstemän säges handla i folkets namn är det lika meningslöst som då de förr uppträdde med fullmakt av Gud, den naturliga rätten eller monarken av Guds nåde. Men själva föreställningen att folket styr ger rättfärdigande åt alla ingrepp. Den föreställningen propageras med iver samtidigt som staten fjärrar sig från folket, blir ett för folket okänt system av regler och tvång och straff.

De enskilda människorna måste få klart för sig att vid en viss punkt en utvidgning av statsverksamheten inte är en utvidgning av folkmakten, utan tvärtom innebär folkets abdikation till byråkraternas förmån. Demokratin omvandling till statstyranni är fullbordad då individerna så helt inkapslas i statsmaskineriet att marginalen även för fritt politiskt handlande försvinner — då är det slut

inte egentligen Hegels historiefilosofi som här åsyftas — med framstegstanke, världsande och dylikt — och inte heller hans dialektiska metod, utan de ovetenskapliga tendenser hos Hegel som kan sägas ha gjort denna historiefilosofi möjlig. En sådan tendens är att upphöja vissa abstraktioner till handlande enheter, till ett slags personligheter (frihet, stat, ande, förnuft), en annan är benägenheten att rent spekulativt forma allmänna idéer eller lagar, vilkas giltighet sedan "bevisas" genom godtyckligt valda illustrationer. Dessa tendenser, som gjort Hegel till historiens onda ande, framträder, såsom Cole betonar, även i modern historieskrivning. Spengler och Toynbee är skolexempel härpå, ytterst grova exempel visserligen, men lockande och farliga genom att tankeflykten förenas med stor lärdom och flott stil. "Det är här inte", skriver Cole närmast med hänsyn till Spengler, "fråga om historia. Vad som bjuds är, liksom hos Hegel, poesi, eller poetisk-filosofisk spekulering, garnerad med eller till och med sammanfattad av historiskt material." Torftigare som poet och något vederhäftigare som historiker är Werner Sombart, även han dock ett gott bevis på hegelianskt fördärv.

Cole söker slutligen också hos Eli Heckscher — som dock behandlas med en helt annan respekt än de förut nämnda författarna — finna exempel på tankefel av berörd typ. Det är Heckschers bok om merkantilismen debatten gäller, och valet av objekt förklarar av att Cole själv skrivit ett arbete på området. Även i detta fall ligger det måhända något riktigt i kritiken, men man påminnes främst om att det är nästan omöjligt att skriva historiska översikter med perspektiv utan att i någon mån skatta åt den glansfulla schematisering för vilken Hegel förblir den störste representanten.

HERBERT TINGSTEN

med demokratin både som majoritetsstyrelse och som värn för friheten.

De flesta torde "rent teoretiskt" erkänna de faror som här berörts. Men det är svårt att i det enskilda fallet få gehör för allmänna principer — de ter sig gärna för stora, för vaga, för

långsiktiga för att brukas vid lösningen av dagens frågor. Den enda möjligheten är att känslan för dessa principer blir så medveten och bestämd att den ständigt annämler sig som ett motiv vid handlandet — för valmannen likaväl som för folkrepresentanten och byråkraten.

Hr Undén som läromästare i vad man bör säga och skriva i utrikespolitiska ting — det är i och för sig en utmaning. Under sina senaste ministerår har hr Undén hunnit med att direkt eller i genomskinliga omskrivningar göra bland annat följande påståenden: att Rysslands ockupation av de baltiska småstaterna var helt i sin ordning på grund av att dessa stater var för obetydliga och ur demokratisk synpunkt inte höll måttet, att den svenska statsledningen står lika främmande för borgerlig kapitalism och för kommunistisk diktatur, dvs. för USA och Ryssland, att en rysk aktion mot Finland inte skulle ändra vår kurs, att svensk socialdemokrati genom sitt förädlade exempel kan påverka de ryska härskarna i demokratisk riktning. Dessa exempel på grova blamager skulle kunna mångfaldigas; det är inte för mycket sagt att utrikesministerns tal varit och är en svår belastning för Sverige. Den utrikespolitik som följs är dålig, enligt vår uppfattning, men den är lysande i jämförelse med det sätt på vilket den försvaras av sin främste talesman. Hr Undéns kolleger och medarbetare har ett stort ansvar för att de inte mera energiskt inskridit gentemot en person vars förlöpnings blir så mycket pinsammare som de inte flödar fram ur temperament och lidelse, utan kommer inramade i torra och platthet.

Hr Undén vill ha likriktning:

D • N
22/8 1950

Hr Undéns senaste blamage

I söndags vände sig utrikesministern med en blandning av kritik och förmaning till de tidningar som verkar för en nyorientering i svensk utrikespolitik. "Det vore tilltalande", förklarade han, "ifall dessa alliansvänner med hänsyn till statsmakternas hållning lade ner sin propaganda även efter valdagen för att inte försvåra och framkalla missuppfattning om den i demokratisk ordning beslutade utrikeskursen."

Hr Undén som läromästare i vad man bör säga och skriva i utrikespolitiska ting — det är i och för sig en utmaning. Under sina senaste ministerår har hr Undén hunnit med att direkt eller i genomskinliga omskrivningar göra bland annat följande påståenden: att Rysslands ockupation av de baltiska småstaterna var helt i sin ordning på grund av att dessa stater var för obetydliga och ur demokratisk synpunkt inte höll måttet, att den svenska statsledningen står lika främmande för borgerlig kapitalism och för kommunistisk diktatur, dvs. för USA och Ryssland, att en rysk aktion mot Finland inte skulle ändra vår kurs, att svensk socialdemokrati genom sitt förädlade exempel kan påverka de ryska härskarna i demokratisk riktning. Dessa exempel på grova blamager skulle kunna mångfaldigas; det är inte för mycket sagt att utrikesministerns tal varit och är en svår belastning för Sverige. Den utrikespolitik som följs är dålig, enligt vår uppfattning, men den är lysande i jämförelse med det sätt på vilket den försvaras av sin främste talesman. Hr Undéns kolleger och medarbetare har ett stort ansvar för att de inte mera energiskt inskridit gentemot en person vars förlöpnings blir så mycket pinsammare som de inte flödar fram ur temperament och lidelse, utan kommer inramade i torra och platthet.

Hr Undén vill ha likriktning:

då statsledningen talat skall menigheten vara tyst. Hur djupt odemokratisk denna uppmaning är behöver inte understrykas, inte heller att den i en press med känsla för självständighet och ansvar kommer att totalt ignoreras. Det motbjudande ligger vidare däri att det är en konstlad enighet som anbefalles; vi skall låtsas ha en annan mening än den vi har för att göra hr. Undéns politik lättare att genomföra. Det är alla maktägandes gamla älsklingstanke: hur härligt vore det inte att regera utan opposition, att ha pressen som en instämmande kör i fonden, inte som organ för kritik och debatt. Även på andra områden möter vi samma tendens inom den socialdemokrati som sträcker händerna efter statspartiets stabila maktställning och i opposition börjar se ett sabotage mot staten. Utan opposition, utan

kritik skulle regleringar och ingrepp knappast observeras, misstagen skulle bli statsmanagärningar. Hr Undén skulle bli en stor utrikesminister, hr Vougt en stor försvarsminister och hr Hall skulle fortfarande vara en stor finansminister. Man förstår att perspektivet lockar — men borde man inte söka hålla tyst om sin längtan?

Alla hoppas på enighet i försvarsfrågan, en enighet som inte skall innebära underkastelse inför någons krav, utan en uppgörelse mellan förhandlande. I utrikespolitiken vore en liknande enighet för den närmaste framtiden möjlig under förutsättning av att minimikraven om skandinaviska underhandlingar och ett klart markerande av västorienteringen uppfylldes. Lägets allvar tycks nu ha gått upp för alla; till och med hr Undén observerar att "Koreakriget angår hela världen". Den första konsekvensen av detta läge är samlingen rörande försvarsfrågan i detta ords egentliga mening; den andra konsekvensen borde bli samling kring sådana begränsningar av isoleringspolitiken som är nödvändiga för försvaret och därmed kan bli avgörande för freden.